

Vladimir Dvorniković

**PROBLEM PREDSLOVENSКОG, STAROBALKANSКОG,
ELEMENTA U NAŠEM MUZIČKOM FOLKLORU**

(1958)

Cilj ovog predavanja nije toliko u referisanju o nekom stvarno izvršenom naučnom radu koliko u postuliranju jedne nove problematike i methodske perspektivike u našoj istorijskoj, genetičkoj etnomuzikologiji.

Pitanje etnogeneze, tj. kako je postao i kako se do svog sadašnjeg lika razvio narod – kroz razne etničke i istoriske slojeve – osvaja danas sve više interes u svim onim naučnim područjima koja se bave ispitivanjem naroda i kolektivnih tvorevina njegova života. Muzički folklor, narodna pesma, igra i muzika, odaje najneposrednije karakter i zajedničkim vekovnim životom stvoreni i nasleđeni temperamenat i osećajni tip jednog naroda. Koji su sve faktori i koje kulturno-istoriske naslage, koji su to dominantni uticaji odlučivali u formiranju našeg muzičkog folkloru u svim prelivima njegova spektra, ili, muzikološki govoreno, u svim njegovim raznim “muzičkim dijalektima”, od naše severne međimursko-podravsko-gradišćanske slovenske, stepske, široke, mol-muzike, pa do južne, brđanske primitive, sa “šturim, takoreći golim motivima”, po rečima Petra Konjovića? Koju su reč pri ovom dijalekatskom diferenciranju imali oni etnografski slojevi koji su i inače sudelovali pri stvaranju našeg današnjeg etničkog lika i svih kolektivnih, tradicionalnih duhovnih i socijalnih tvorevina našeg naroda? Tipologija našeg muzičkog folkloru – koliko je dosad proučena i osvetljena – odaje njegovu vremenski i istoriski slojevitou strukturu.

Duboke tipološke razlike, osobito između severa i juga, istoka i zapada, ukazuju na to da pored relativno novijih ima i prastarih, arhaičnih elemenata koji nas upućuju na najstarije slojeve i istoriske epohe stvaranja našeg današnjeg etničkog lika. S našim severom – Međimurjem, Podravinom, Hrvatskim Zagorjem, Gradišćem (u Austriji) – bila je stvar prostija. Tu nije trebalo mnogo etnogenetičkog “iskopavanja”, jer se “sloj” mogao neposredno doživeti i prepoznati. Jedan ruski zarobljenik, posle Prvoga svetskog rata, pitao je u Međimurju: “*A otkud to da ovaj narod ovde peva – ruski?*” Iz dubine, nesvesno, ovde je progovorilo

staro slovensko prajedinstvo ovog našeg severnog etničkog okrajka s velikim etničkim bazenom Skitije i Sarmatije. A sad, obrnemo li se jugu, već od Like naniže pa do Crne Gore, - šta tu da kažemo za brđansko ojkanje, okanje, grohotanje, grotanje, zarzavanje, potresanje, ustresanje, "putničko zapevanje", "kiridžisko zapevanje", i kako se još sve ne zovu oni "goli" i "šturi" motivi, pa ona tvrda i teška ritmika, koju naši ljudi iz severnijih krajeva ni slušati ne mogu, a kamoli da bi taj muzički tip smatrali i "svojim"? I epsko pevanje uz gusle izgleda da je jedan starobalkanski, a ne od Slovena doneseni melopoetski oblik. Iz međimursko-podravskog mola odzvanja slovenska, i još starija, skito-sarmatska ravnica. A šta odzvanja iz teškog i "golog" O-o-o..., u kome su po Ludvigu Kubi, Bjelopavlići "virtuozi", a varijacije se šire gotovo po svim južnim štokavskim krajevima? Tip koji je Antun Dobronić obradio u XX knjizi Zbornika Jug. akademije samo je jedna od bezbroj još do danas neispitanih varijanata toga recitativno-meličko "pratipa" (po Dobronićevu mišljenju). U našem gornjem primeru uskliknuo je sad još živi severnjački, skito-sarmatski Sloven: "To je i moje!" A ovde, u balkanskim brdima? Ne bi li i stari, možda još neromanizovani Trakoilir brđanin, da je živ, isto tako kazao za ojkanje: "To je i moje!" U ovom tipu progovara starobalkanska planina, a to je ona tek upola romanizovana, ili još uopšte neromanizovana ilirska planina koja je primila i životno asimilovala pridošlog Slovena severnjaka.

Problem etnogeneze, u koji ulaze ne samo istoriski već i antropološki, etnološki, filološki i dr. faktori, u nas još nije pravo ni uočen, a kamoli obrađen. Ali zato imamo, na osnovu etnogenetskih ispitivanja u drugih naroda (na pr. Francuza, Engleza i Rusa) nekoliko osnovnih utvrđenih zakona o formiranju naroda uopšte. Tako se napr. došlo do jednog osnovnog i najupadljivijeg rezultata: da najstariji, autohtoni sloj ostaje i posle više preslojavanja i pokrivanja najjači, i onda kad je primio ne samo ime već i mnoga spoljna, jezična, socijalna itd. obeležja došljaka ili zavojevača. Iz Francuza i danas izbija njegov najdublji i najstariji etnički torzo: Kelt. I sami Francuzi govore o sebi kao "keltskom tipu" i "keltskom temperamentu". Cezarovi "prevrtljivi Gali", "cupidi rerum novarum" i danas su još predvodnici mode i klasičan narod revolucije. Neće biti posredi samo geografsko-istoriski razlog zašto su nas toliki pisci, kroz epohe, nazivali "Ilirima". Koliko je duboko Sloven na Balkanu ušao u životne oblike i kalupe starobalkanskog života, kazuje nam pre svega istorisko

ispitivanje životnih i društvenih oblika našeg naroda od njegovih prvih balkanskih vekova pa do danas. Sav plemensko-patrijarhalni, stočarski tip, sa svim svojim oznakama i tradicijama (napr. karakteristična oscilacija ispaše, planine – župne doline – primorje) prešao je na Slovene. Stari balkanski kiridžiluk preuzeli su srednjovekovni srpski “ponosnici” u istim predelima, na istim drumovima. Sloveni gusari javili su se na onim istim tačkama Jadrana na kojima su nekad bili i gusarski centri starih Ilira itd. Ukratko, da rezimiramo dosadašnje naučne rezultate u ovom pravcu: sva ta dosadašnja, iako razasuta i nedovršena ispitivanja, i jezička (osobito toponomastička) i socijalna i pravno-istoriska, etnološka, antropološka itd., pokazala u već dosad da u celokupnom našem etničkom liku ima mnogo više starobalkanskih, trako-ilirskih i balkanoromanskih elemenata nego što se to dosad u našoj nauci isticalo. Naivna su sva verovanja u “iščezavanje” starog stanovništva po dolasku novog, pogotovo ako se to smenjivanje vršilo vekovima, postepenom etničkom osmozom, kao što je to bio slučaj s Južnim Slovenima. Pored toga utvrđen je i zakon tla, geobiološki zakon asimilacije. Već samo tlo i životna sredina ispoljavaju tendenciju da nove došljake “premese” i “prepeku” na onaj tip i kalup koji je od najstarijih vremena svojstven tome tlu. Ovaj neumitni zakon izvršio se i na nama i tako je Južni Sloven transformisan u Balkanca. Radovi M. Šuflaja, Nika Županića, Petra Skoka, Henrika Barića i dr. naših balkanologa i albanologa uneli su ponešto svetla i u taj proces prelaženja iz iliromanske u slovensku eru. U etno-psihološkom obrađivanju dosadašnjih rezultata svih naših tzv. nacionalnih nauka, etnologije, istorije, melografije, itd., radi svojih konačnih dijagnoza u “Karakterologiji Jugoslovena” (Beograd 1939), palo mi je u oči da u novije vreme u svim tim razasutim ispitivanjima i monografijama sve više izbijaju etnički recidivi starog Balkana i onde gde sami autori nimalo ne ukazuju na njih. A najmanje se na njih ukazivalo na polju muzičkog folklora. Vreme bi bilo da se ovaj genetički pogled primeni i na područje naše etno-muzikologije. Još se u nas veruje da na celom našem etničkom području postoji neka opšta, zajednička “slovenska” muzička primitiva. Na svim dosada bar donekle ispitanim područjima pokazalo se da donji, balkanski sloj izbija to jače što dalje idemo na jug. I u našem muzičko-folklornom kaleidoskopu od severa na jug (kako ga je lepo i živo prikazao Petar Konjović u jednom svom muzikološkom eseju u Srpskom knjiž. glasniku, knj. XLIX, 1936) izbija interesantna paralelnost s ovim

opštim pojačavanjem balkanizma ka jugu. Gore, na severu, dominantno je slovensko; dole, na jugu, otvoreno rečeno, iako još ne i naučno potpuno dokazano, starobalkansko, trako-ilirsko. Sam proces izlivanja velikog severoslovenskog etničkog bazena na balkanski jug morao je da dovede do najjače slovenizacije na severnom, a najslabije i “najrazređenije” na južnom okraju Balkana. Jedna od značajnih paralela ovog stanjivanja slovenskog sloja prema jugu je i jezičko-dijalekatska razlika: mekana, slovenska, kajkavština na severu, melički ritmički i akcenatski srodna severnoslovenskim jezicima (osobito ruskom), i tvrda štokavština na jugu, koja i akcentom i melodijom upadljivo odudara od tipičnih slovenskih jezika, - toliko da, sa čisto muzičkog gledišta, više liči na neki mediteranski a ne na pravi slovenski jezik. Buduća ispitivanja moraće se svakako pozabaviti ovom vezom između muzičkog elementa u govoru i samog muzičkog tipa koji je bezuslovno u genetičkom i organskom odnosu sa govorom. Štaviše, ta govorno-muzička veza jedna je od najjačih karakteristika našeg muzičkog folklora. L. Kuba tvrdi da takvog organskog jedinstva “nema više nigde” i da je to “u stilu monumentalnosti”. Kosta Manojlović podvlači “duboku podređenost tekstu”. Petar Konjović kaže za crnogorsko pevanje da ovde “pevanje znači recitovanje”, dakle govor. Francuski muzikolog Kloson (Closson) kaže za srpsku pesmu da većinom nema pretakta i da “počinje sa teškim delom takta”. Otuda, kaže on, “energični početak” akcenat pada na prvi slog. Kloson misli da je to neko “slovensko” obeležje. Pošto on ne poznaje našeg jezika, nije ni mogao znati da je to baš neslovensko obeležje, a istovremeno akcenatsko obeležje štokavskog “trohejskog”, muzički “neslovenskog” govora. Ovde imamo konkretan metodski primer kako bi se i kojim putem moglo ući u trag tom nekom stranom, neslovenskom elementu u našoj balkanskoj muzičkoj primitivi. Pritom, dakako apstrahujemo od kasnijih uticaja, osobito orijentalnih melizmatičko-dekorativnih elemenata koje su donela dva velika vekovna talasa orijentalizacije, vizantiske i “turske” - prednjoaziske. Sam štokavski govor, uzeto čisto melički i akcenatski, svojim ritmom i oštrom rezolutnošću, bez slovenske mekote, odaje starobalkanski, mediteranski habitus. Muzička potencijalnost naših govornih dijalekata biće svakako jedan od glavnih zadataka budućeg rada naših naučnih muzikologa i etnopsihologa.

Na svakoj prekretnici naučnog ispitivanja i pri svakom postavljanju novoformulisane problematike mora da se rizikuje i koji “korak upra-

zno”, pokoja još nedokazana hipoteza ili tek naznačena perspektiva. Polazeći analogno od drugih područja, na kojima su preslovenski, balkanoromanski i trako-ilirski relikti nesumnjivo dokazani, mi pretpostavljamo punim pravom da će i u tako arhaičnoj sferi kao što je narodni melos biti još zaostataka starog, preslovenskog Balkana. Zajednički, praslovenski elemenat još se i pominjao u dosadašnjoj našoj muzikologiji, i sad bi bilo vreme da se jasno i otvoreno iznesu na svetlo i prabalkanski elementi. Jasno i otvoreno, a ne samo u uzgrednim aluzijama. Dosada naidosmo samo na jednu otvoreniju aluziju na starobalkanske muzičko-folklorističke i melopoetske relikte, i to u raspravi C. Rihtmana o Narodnoj muzici Jajačkog sreza: potresanje su “raniji stanovnici zadržali i onda kad su primili jezik južnih Slavena”. Epske pesme “pokazuju znakove pradavnog postanka (davno prije naše ere)...” I dalje, u vezi s melopoetskim oblicima naše epike: *“U svakom slučaju neosporno je da su melopoetski oblici naše epske poezije nerazdvojno povezani s polifonim oblicima i specifičnim hromatizmom tonalnih osnova narodne muzike koju nalazimo kod stočara u planinama Bosne i Hercegovine. A ovi oblici, koliko se dosada zna, nisu zapaženi kod ostalih slavenskih naroda, pa ni kod ostalih naroda Evrope. Naša pretpostavka da se radi o muzičkoj tradiciji slaviziranih Vlaha, nailazi na potvrdu i u tome što se geografska rasprostranjenost pojedinih karakterističnih polifonih oblika, koji su čvrsto povezani za stanovita područja, izgleda, potpuno podudara sa ranijim naseljima raznih vlaških plemena.”* (Ista rasprava, u Biltenu Instituta za proučavanje folkloru, Sarajevo 1953, str. 37). Ali, ovo su tek sporadične aluzije, bez dubljeg ulaženja u sam opšti problem takve “muzičke tradicije slaviziranih Vlaha”. Ne samo sa čisto muzikološko već i sa etnopsihološkog i etnogenetskog gledišta od preke je potrebe da se već jednom otpočne sistematski i metodski produbljeni rad i u ovom “balkanskom” pravcu. Ne može se više ostati pri dosadašnjem načinu da se stare podloge i Balkana setimo samo onda kad nema više drugog tumačenja, kao za nevolju, kad se “više nema kud”. Treba najzad i tom pitanju da se okrene celo lice, a ne, kao dosad, samo poneki “pogled sa strane”. Stvar je terenskih ispitivača i melografa da nam otvore put u ta još neprokrčena područja. Gde i kako će se izvršiti prvi koraci toga ispitivanja – koje zahteva i naročitu spremu i naučni aparat, ne samo uže muzikološki! – to se ne može unapred reći. Još u Vukovu radu imamo jedan interesantan i poučan primer, gotovo da kažemo “balkanološke” methodske širokogrud-

nosti. Nesvesno on je slutio duboko i prastaro etničko jedinstvo Balkana i počeo je da sakuplja i folklor ostalih, pa i neslovenskih, balkanskih naroda. Ni ovde ga njegova poznata folkloristička intuicija nije varala; ma i nesvesno, već on je pošao komparativnim i genetičkim putem, obrađujući svoj interes i reliktima starog Balkana. Tim putem trebalo bi da i mi produžimo i da se posebno obratimo starim, neposlovenjenim, etničkim ostrvima našeg narodnog područja kao i ostalog Balkana. To su pre svega etničke enklave preostalih Balkanoromana, tj. Cincara, Makedovlaha, Kucovlaha, Aromuna itd. Dalje bi trebalo skupljanje i poređivanje protegnuti i na Šiptare, tj. preostatke Trakoilira, tih najstarijih poznatih stanovnika Balkana. Dalje od ove opšte naznake pravca naše sugestije ne mogu da pođu. U toku rada, u samom supstratu koji će u tom radu izaći na svetlo, otvoriće se dalje i konkretnije perspektive.²⁵¹

²⁵¹ Vladimir Dvorniković, *Problem preslovenskog, starobalkanskog, elementa u našem muzičkom folkloru*. U: *Rad kongresa folklorista Jugoslavije na Bjelašnici 1955 i u Puli 1952*. Uredio: Vinko Žganec. Izdanje i naklada Saveza udruženja folklorista Jugoslavije, Zagreb, 1958, str. 91-96.